

УДК 316.334.7-053.9(497.12), 929.9-
053.9(497.11-12)

„Женидбе“ Павлине
Живковић: старост
у Јеловици (Пирот)^[1]

Драган Тодоровић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

[1] Припремљено у оквиру пројекта „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“ (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

О старости и старијим људима у Србији, посебно на селу

Феномен старења становништва постао је лични, породични и друштвени проблем савременог света. На нивоу националних влада осмишљавају се решења проблема сиромаштва и социјалне искључености старијег дела популације, као и развој услуга дугорочне бриге за старије у локалној заједници и обезбеђења сигурне старости. Иако се усвајањем система законских решења и стратегије о старијима трага за најповољнијим институционалним и ванинституционалним облицима заштите, Србију у овом погледу карактерише непостојање механизма гаранције адекватног нивоа животног стандарда људи тзв. трећег животног доба (Кнежић и Vidanović 2011). Иако становништво наше земље, без Косова и Метохије, спада међу најстарије на свету (Вуковић 2010; Никитовић 2006), о последицама демографског старења, потребама остарелих и активном старењу недовољно се пише (Marković Krstić 2011; Rašević 2010b; Маричић 2010; Satarić, Rašević и Miloradović 2009; Vobić 2007–2008; Јанковић 2007) и површно медијски извештава (Милошевић Радуловић 2011; Simeunović Vajić и Marić 2011). Са друге стране, социјалне перцепције старијих људи и старости препуне су клишеа и стереотипа (Milankov 2011; Komatina 2003).

Старење у Србији последица је смањења стопе смртности становништва, али и константног пада нивоа рађања, док у основне проблеме популације старијих лица спадају сиромаштво, слаба институционална и инструментална подршка (Рашевић 2010а). Словима и бројевима, попис из 2002. бележи шестину становништва старијег од 65 и више година; више од 900.000 лица у централној Србији и око 300.000 лица у Војводини (Рашевић и Мијатовић 2004, 481). Процењује се да има око 400.000 људи старијих од 65 година који немају пензију и живе од дарежљивости рођака, комшија и пријатеља, док у најдубљој беди живи око 100.000 старијих који немају било какав извор новца. Сиромаштво је израженије међу старачким домаћинствима у руралним подручјима него у граду, а у основне његове узроке убрајају се слаб обухват становништва из пољопривреде пензијским системом, ниске пензије из фонда земљорадника и снижена продуктивност старијих лица у пољопривреди, што је утицало на низак доходак оних који нису обухваћени социјалним давањима (Мијатовић 2003, 235). Свега је

180.000 сеоских корисника тзв. пољопривредних пензија које у просеку износе 8.000 динара.

Нова власт на републичкој политичкој сцени, у дефинисању аграрне политике и расправама о повећању аграрног буџета, дотакла се мера и фондова за помоћ развоју сточарства, воћарства и ратарства. Природно су се наметнула питања: 1. субјеката будућих улагања ако се зна да је око четвртине од укупно 4.600 српских села на ивици изумирања, да ће још трећина нестати у наредних 15 година, те да више од две трећине руралних домаћинстава нема власника или пољопривредника који активно обрађују земљу, као и 2. тегоба хиљада усамљених и заборављених, махом двочланих или једночланих, старачких домаћинстава у забаченим и напуштеним селима. У Србији је 50.000 напуштених, а 150.000 привремено ненасељених сеоских кућа;^[2] у преосталим, седамдесетогодишњацима и осамдесетогодишњацима у гуњевима и гуменим опанцима на располагању су једино прашњави путеви којима нико не долази. Одсечена од света, посебно планинска села, живе средњовековним приликама у колосалној социјалној, здравственој, културној и комуналној беди.

Демографска и ресурсна девастација одлика је руралног подручја пиротске општине на југоистоку земље. У директној корелацији стоје механичким приливом умножене приградске средине (Пољска Ржана, Ђилан, Бериловац, Извор или Барје Чифлик) и до границе егзодуса доведена старачка домаћинства у планинским крајевима (Горња Планиница, Орље, Базовик, Добро До) (Матић 2009). Сеоски остарели подно обронака Старе планине ослањали су се на традиционалне облике социјалне организације: породичну и уже групну (међугенерациску) солидарност. Посебно милосрдан однос сродства и суседства владао је према самцима, које је обично каква трагедија доводила у усамљеничку позицију. Положај данашњих најстаријих житеља заселака и махала изузетно је тежак: проредило је испомагање суседских група бременитих годинама и смањених ресурса, пресахла повремена сродничка солидарност из града. Не рачунајући ни на социјалну и здравствену помоћ државе, препуштени су сопственим злехудим судбинама и ћудима планинског окружења. У раду извештавамо управо о таквој једној пиротској сторији, немоћној и напуштеној седамдесетогодишњој старици Павлини Живковић из Јеловице, села на самој српско-бугарској граници.

[2] Видети на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1148596/Pusta+sela+Srbije.html>.

Претходне напомене

Образложивши у кратким цртама природу пројектног задатка, почетком августа смо се обратили на електронску адресу председника општине Пирот за помоћ у проналажењу одговарајућег саговорника из неког од пиротских села, спремног да драговољно проговори о проживљеном искуству и тегобама самотне свакодневице. Десетак дана касније, одговорила је Љиљана Петковић, шеф одсека за образовање, културу и информисање Одељења за ванпривредне делатности општинске управе Пирот, повезавши нас са запосленима у пиротском Центру за социјални рад. Његова директорка, дефектолог Марија Васић, с пажњом је још једном одслушала детаље о истраживању живота старијих људи у пограничју и обећала да ће ангажовати службу у налажењу пригодне особе из њихове богате евиденције. Колико сутра, позвани смо да на лицу места прегледамо неколико картона из архиве, чији су власници у телефонском контакту потврдили жељу за интервјуом. Сви су имали живе потомке који су их колико-толико посећивали и пратили њихово самовање на породичним огњиштима.

Марија Васић је затим понудила да кренемо са Службом за одрасла и старија лица у теренску посету управо пријављеном случају из Јеловице, планинског села удаљеног тридесетак километара од општинског центра. Старица Павлина Живковић се, услед немогућности да се на другачији начин носи с недаћама самачког бивствовања, одлучила да Центру понуди кућу с окућницом у замену за смештај у неком од старачких домова у њиховој надлежности. У таквим ситуацијама они су у обавези да посете сеоски дом и процене наводе из захтева. У тренутку смо прихватили понуду и заказали покрет за рано сутрашње јутро. Друштво су нам правили својим послом Валентина Вања Ђатовић, дипломирани социјални радник, водитељ случајева у поменутој служби и Сретен Савов, члан Општинског већа општине Пирот, човек поникао из крајева некадашњег Височког среза, коме територијално припада и Павлинино село.

Сеоска инфраструктура и капацитети

Јеловица припада старијим насељима пиротског краја, о чему сведочи непромењени назив села још из докумената из периода од средине 15, завршно с првом деценијом 17. века (Стојковић 2010, 24). Одликује је сточарско-ратарска производња и натполовични удео аграрног становништва, чији је број у континуираном паду последње четири деценије (види табелу 1). Некада су јеловичким атаром биле разасуте сточарске летње колибе, „појате“,

а мештани су од давнина били познати и по вештини израде предмета од дрва (залупци, држаља, косила), лучарењу и смоларењу (Стојковић 2010, 37, 54). Село је смештено 33 km североисточно од Пирота на масивима Старе планине, у долини Јеловичке реке и на територији Парка природе, на надморској висини од 750 метара; заједно са још шест села припада месној управи Височка Ржана (Брлог, Височка Ржана, Дојкинци, Јеловица, Росомач, Рсовци и Славиње).^[3] Последње је насеље према граници с Бугарском.

Шест километара изнад села налази се природни резерват букове шуме и ловне дивљачи, познат под именом Широке луке, заједно са ловачким домом ЈП „Србијашуме“. Километар и по испред улаза у село смештен је природни феномен Јеловичко врело, у сливовима Дојкиначке и Јеловачке реке, дубине преко 17 метара, и представља својеврсну ваздушну бању, у чијој су околини обележене стазе здравља за шетњу и два рибњака са калифорнијском пастрмом. У близини је и манастир Св. Богородице из 18. века.^[4]

Табела 1: Крепање броја становника и домаћинства у Јеловици (према пописима између 1948. и 2011)

Год.	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011.
Број ст.	454	450	571	399	250	182	113	88
Бр. домаћ.	76	76	173	84	69	64	56	51

На путу застајемо у Височкој Ржани, једној од две месне канцеларије насеља Горњег Висока. У сада већ оронулој, а некада на дику и понос Ржанчана, двоспратној вишенаменској згради ординира доктор Александар. У здравственој станици похрањени су здравствени картони свих становника околних села; једном недељно доктор уредно обилази слабо покретне чланове, бринући о њиховом оронулом здрављу. Чим смо споменули Павлинино име и повод путовања у Јеловницу, намрштио се, одмахнуо главом и гласно прозборио: „Добро да је још жива“. Сазнајемо да је марта месеца 2006. имала тежак мождани удар и, као последицу, одузетост десне стране тела са спастичном парализом. Неспособна је за самосталан рад. Уредно пије лекове, додаје доктор, и саопштава да је, из њему непознатих разлога, више пута до сада одбијана у захтевима за остваривање права на туђу негу и помоћ. Радница Центра за социјални рад упознала је доктора са детаљима процедуре смештаја у старачки дом, те прегледима које би Павлина изнова

[3] Све до 1965. у Височкој Ржани радила је касарна Треће чете 48. граничног батаљона. Постојала је станица милиције, здравствена амбуланта, ветеринарска служба, земљорадничка задруга, осмо-разредна школа, пошта, библиотека и месна канцеларија. Данас су све активности замрле.

[4] О описаним и другим туристичким потенцијалима пиротског краја детаљније у: *Program promocije i razvoja turizma opštine Pirot*, <http://www.topirot.com>.

морала да обави и прикупи неопходну лекарску документацију, након чега смо наставили пут ка циљаном одредишту.

Солидним, кривудавим асфалтним путем ушли смо у Јеловицу, након сат времена лагане вожње аутомобилом. Иако је напољу владало пријатно летње преподне, на улицама није било никог кога бисмо упитали за локацију траженог домаћинства. Обрели смо се у центру села, формираном око камене, па бетоном пресвучене ћуприје која премошћује неуређено корито бистре Јеловичке реке (слика 1). Тик уз скретање постављена је мермерна плоча с именима погинулих сељана у Другом светском рату, док је с друге стране озидана чесма с пијаћом водом. У наставку прво наилазимо на продавницу мешовите робе коју периодично снабдева основним потрепштинама и на располагање ставља старијим мушкарцима за играње шаха и таблића Бора из Височке Ржане.^[5] Следи разрушена зграда негдашњег задружног дома, у коме су претходних деценија одржаване културне манифестације и праћен телевизијски програм на заједничком телевизијском пријемнику. Уредно наслагане гајбе с празним пивским боцама једини су сведоци ретких повода да се слави у јеловичким домовима.

У селу још увек функционише и четворогодишња основна школа с двојицом ђака, Стефаном и Вукашином, смештена на крају Јеловице, на Караули. У годинама које долазе учитељица ће моћи да рачуна и на Огњена и Николу, сада предшколце. Најмлађа је породица Васић, Горица и њен супруг Зоран, затим домаћинство Саше Игића; једина Ромкиња у селу у међувремену је сишла у град, а на тај се корак припрема и млађа самохрана мајка. Иако најсвежије пописне информације говоре о 88 пописаних становника, упућенији мештани сведоче да их је тренутно свега 69. Број нарасте на 150 до 200 душа у летње дане, када пристигну потомци и родбина у посету својима да искористе одмор и понешто ураде на имањима. У центру села смештена је и црква Св. Тројице из 19. века, под јурисдикцијом је цркве Пресвете Богородице у Височкој Ржани. На Свету Тројицу, која је покретни празник и слави се маја или јуна месеца, одвијају се и сеоске литије. Донедавно оронула, чак склона урушавању, црква се сада реновира скромним прилозима мештана за грађевински материјал. Мајсторе је о свом трошку довела и ангажовала натурализована Топличанка Весна Пејчић, позната по својој заузетости за одржавање у функцији свих капацитета који доприносе опстанку села. Попа са сталним смештајем у Јеловици, задуженог да бдије над верским али и световним потребама пастве, нема, што додатно сведочи о заинтересованости православног свештенства за деловање у планинским забитима.

[5] На Бору смо наишли управо за време кратког боравка у ржаначкој амбуланти. Поздравио нас је, објаснио како је већ затворио продавницу у Јеловици и да чека да неко наиђе и одвезе га у Пирот. За Павлину зна, каже да је с времена на време обиђе и однесе јој хлеб.

Квалитет стамбеног простора и опремљеност домаћинства

Тик уз тако формирано мање проширење око моста у сеоском центру вијуга сокак од набијене земље и ситног камења за који нам је домаћица у послу испред прве капије потврдила да завршава у Павлинином дворишту. Ради се, у ствари, о засеоку који формирају четири куће. Први јој је комшија Јован Живковић, има већ 87 година и живи такође сам. Ни у следећа два дома ситуација није боља: Бранко и Летица у првом, као и Нада Марковић у другом, препуштени су једно другом. Од Павлине се разликују само по томе што немају тако озбиљне здравствене проблеме. Отварајући улаз од дрвених тараба ступамо у полусасушеном травом обрасло и пространо двориште. Некакав се ред, ипак, наслућује. Са десне стране, дрворед састављен од четири млада јабукова стабла завршава покрај чесме с каменим коритом и пијаћом водом из сеоског водовода (слика 2). Ту је и летња кухиња у којој се током лета завршавају све дневне потребе и обавезе: озидана и наткривена просторијица са „смедеревцем“, два трonoшца и мадрацем са жичаним језгром, да се предахне без потребе за улажењем у кућу. Преко пута, уз јужни зид куће, наслагане цепанице за одбрану од планинске хладноће. Сасвим у крај плаца, растињем скривен од погледа и од тугле сачињен, налази се тзв. пољски тоалет.

Двориштем доминира у бело окречена и црепом покривена породична зграда, подигнута давне 1959. године. Има приземље, спрат и таван. Павлина нам у каснијем разговору обелодањује да отац није штедео у градњи, али и да је много зноја проливено за њено уздизање:

Ја сам секла за кућу ту гредете, од једну страну ја, од једну страну башта ми. Била сам млада. Тија камењи били су доле на улаз. Све смо на руке сас' башту пренели, мајстори кажу: овакво девојче нисмо видели да ради тољко! Ја сам била 72 кила тешка, све сам то сама радила. Кућа је била 12 метра дугачка, пет широка. Ма, мој башта бил' глуп, он ју направил' овољку, требало да буде приземна. Али, били смо млади, мислили смо 'ће 'уватимо Бога! Е, тако! Е, сад нема, сад да дође да види како се мучим.

Спрат је прављен „на диреци“, од дрвених дасака и блата, са земљаним подовима, док је основица сазидана у целости од камена. Без водоводне мреже и купатила, с трофазном електричном инсталацијом. У приземљу су две собе. У централној одаји, са видно оскудним намештајем и подом застртим линолеумом, већи део дана проводи бака Павлина (слика 3). Смештен уз прозорско окно од једнослојног стакла, доминира развучен расходован

тросед, спреда подупрт дрвеним облицама, додатно обложен сунђером и застрт старинском чергом и старом ћебади. Преко је, нехајно одгурнута у страну, слојевита покривка за спавање од новије ћебади. Изнад узглавља са два јастука, прибијен уз зид с отвором за чунак, посађен добро очуван „смедеревац“: на њему Павлина тешком муком каткад себи нешто зготови и убацује у малено ложиште дрва кад зима загуди и снег завеје авлију. Поред шпорета, низак сточић и у зид ушрафљена приручна сталажа: на њој сат, лампа, хемијска оловка, блокчић с телефонским бројевима и пресавијени папири са успутним белешкама, на столу телефон с механичким бројчаником, модел од пре три деценије. Уз такође старински „ободин“ од пре пола века, с расклиматаним вратима, али уредно покривен чистом крпом, једини су апарати којима старица располаже (слика 4). Истини за вољу, и телевизор је доскора био у просторији, али га је поклонила комшиници Ромкињи.^[6] Ни остало покућство није бројно, како количином тако ни разноврсношћу. На полици неколико чаша за воду и мањих за ракију, две-три виљушке и кашике, велики чајник, посуда с поклопцем и метална чинија. Изнад фрижидера, под утицајем града на селу прихваћена, „куварица“ с карактеристичним натписом: „Мој муж не треба да моли. Сама му ја скувам оно што он воли.“ На ексеру изнад, репродукција Богородице са малим Исусом у наручју. Уочавамо и поређане урамљене старинске фотографије драгих особа. Седењу су намењене три ручно направљене столице с наслоном и две хоклице без наслона. Друга просторија у приземљу, у коју се улази из прве, јесте издвојена тзв. спаваћа соба. Посебно се не загрева, под је делимично препокривен старим поњавама и бака Павлина је већ дуго не користи. Скромно је опремљена: у углу је мадрац са жичаним језгром с постељином, једна столица и витрина с разглављеним вратанцима.

На спрату, до кога се стиже ступеницама од камених плоча с импровизованом оградом од тараба, три су одвојене просторије. У средишњој само столњаком застрт сто и расклопљен кревет, покривен чергом. На поду једна велика поњава испред кревета, те давно истекли календар на зиду. Лево од ње тзв. гостинска соба: закључујемо према разнобојним подним покривкама, ручно изатканим ћилимом на кревету, индустријском завесом на прозору и жућкастим лустером – куглом на плафону. Ту је и карактеристичан зеленкасто-бели креденац са стакленим преградама, обично намењен одлагању неупотребљене стакларије и вишка посуђа. Уз њега, на поду, „Grundig“ радио-касетофон. Десно је соба која сада служи као остава, с једним избијеним стаклом. На тик изнад неравног земљаног пода на уздигнутим

[6] Павлина је поклонила свој телевизор након што је претрпела страх због јаког звука који је једне ноћи зачула из искљученог уређаја. Решила је да га више не укључује у струју и већ сутрадан позвала Ромкињу из комшилука да га однесе.

дрвеним фоснама поређане, по поду неуредно разбацане или о ексеру на зидовима закачене свакојаке ствари, некада стално у употреби: кантар са гвозденом куглом, шерпа од 30 литара, оплетени стаклени балони за ракију, емајлирана канта за маст с поклопцем и канта за преношење млека, празне тегле и стаклене флаше, бакрени крчаг, преслица с вретеном, чунак и гробен за рад на разбоју, аван за туцање паприке, дрвени ковчег за одлагање девојачке спреме... (слика 5). Директно испод ње читавом површином простире се подрум с масивним вратима и каменим зидовима. Бурад за ракију и винске бачве давно су се расушиле и није вредело трагати за загубљеним кључем. Да је у овом сеоском газдинству некада врвело од активности, сведочи одвојена просторија за чување стоке, најпре крава, коза и оваца, као и ситне перади. У годинама иза Павлинове здравствене незгоде све је то распродато за болничку негу и лекове. Остале су баште и шуме, али њих ионако нема ко да обделава у Јеловици.

Ти да погледаш та имања, какве врлétине, све се то косило и пластило, сад нема ништа по ливáде. Ево сад, ту изнад кућу, има две некрóсене ливáде, али цабе, нема куј' да кóси! Знаш да сам ја самá косила и косу́ту кова́ла?

Социодемографска обележја испитанице

И не прекорачивши кућни праг, још с камених степеница уочили смо скрушену појаву Павлине Живковић. Склопљених руку на коленима, уперила је проницљив поглед у очекиване госте. На хоклици покрај ње затекла се млађана Биљана Пејчић, комшиница са другог краја села (слика 6).^[7] Изненадила нас је старичина одећа, упркос спољашњој жеги: зимски џемпер дугих рукава, преко њега два ручно плетена прслука и један индустријске производње, три броја већи доњи део тренерица од пунијег памука, гумени опанци навучени преко дебелих чарапа, коса забрађена тамном марамом. Као да ју је ту неко „посадио“ у време јануарских падавина и рекао да се не помера!

Тек што смо добар дан пожелели и прихватили се понуђених столица, Павлина је проговарила снажним, али због недостатка зуба, не и сасвим развоветним гласом:

Ево, шес' године како ме ударио шлог... Само ме много држáло што сам много радéла, да сам се развивáла, инáче, да нисам мрдáла, не би претéкла... Доктори се надáли да ћу умрем, петнаес' дана сам лежáла у

[7] О Биљаниној улози у Павлинином самовању више у делу о суседским односима.

болницу, од сто и два'ес' само један остане жив... Ја сам имала много јако срце, јака сам била, добро сам се хранила.

Валентина вади бележницу и записује бакине генералије из личне карте и уредно оверене здравствене књижице. Рођена у Јеловици 12. јула 1939, на Петровдан, од оца Јеремије Живковића (умро 1979) и мајке Драге Живковић (умрла 1989). Завршила четири разреда основне школе. Има рођену сестру Наду (Златковић), годиште 1944, пензионерка, некада удату у суседној Росомачи, сада с пребивалиштем у Кикинди. Изродила сина јединца Савић Братислава, рођеног 1961. године. Након постављеног питања о брачном статусу, разговор креће сасвим неуобичајеним током, лагано разоткривајући животну причу времешне старице. У трену ми се намеће (не)исправна паралела са женским ликом из старијег домаћег филма *Вирџина*, осуђеном да до краја овоземаљског живота невољно извршава оковима традиције наметнуту улогу.

Несам се удавала, ја сам *зетиена*, да ви кажем, трипут! Они си сами дођу. Гладни, мршави, болни [...]. И овај последњи дошао сам, умрла му жена, тамо му омрзло да седи сам. Кад се разболе, ја сам га чувала чет'ри године болна, после га ћерке његове одвеле, чувале га годину док није умрел. Сас' једну ову здраву руку сам га прала, и једене, све, његове ћерке уопште нису долазиле.

Павлина никада није напустила родни дом; наместо удаје и одласка у туђи дом, увек је живела са својим супружницима на породичном имању. Први се звао Станко Савић, њему се једино пред матичарем заветовала, остали су скупа 18 месеци (између 1960. и 1961. године). Од њега јој је син јединац. Са другим супругом, такође Станком, живела је у заједници три-четири године; заправо, сам је дошао у кућу, одлазио и враћао се, па једном престао са тим. Са трећим партнером провела је пуне 32 године, звао се Василије Петровић, преминуо је 2011. године (слика 7).

Он је био много бистар, ал' је био болестан, а ја то нисам знала, имао је епилепсију. Иде, иде и само падне, а ја му кажем: 'Ти си пијан.' 'Не, не, не..', одговара он и у моменат се диза... Ми смо живели добро, и поштували смо се. Сиромашни смо били, мучили смо се, све смо стварали, а кад смо створили, ми смо се растали... Али, само деца његова безобразна су испала, могли су да нас чувају, и нас и њега. Они нису 'тели, и тако. Е, после су тражили део, од тога што је седео те године, а он је рекао: 'Не смете да се појављујете и да тражите ништа, ви сте мене одвели!' И нису ништа тражили... А ништа нису направили. Он живио тако два, три месеца, па се после умотао у пелене, и чували га годину д'на, и он је брзо умрел.

Василијево потомство броји три кћери и сина. Терке су одвеле оца из Павлинине куће пред сам крај живота како не би морале да поред њега болесног надгледају и њено здравствено стање. (Василије је протестовао, према Павлининим речима, тражио да остане са женом с којом је провео заједно дуже од три деценије: „Павлина ме не искара, ви ме одводите, чувајте и њу и мене двата заједно.“) Забранивши јој да крене са невенчаним супругом, речима да ће је избацити из куће, вратили су га у суседно Дојкинце, одакле му је порекло; тамо је окончао следеће године.

Због свега што јој се десило у животу, Павлина је кивна на сопствене родитеље, најпре на оца.

Терали су ме људи да идем на туђи дом, али башта ме није пуштио. *Ама, нису ми гали њошићо неј' имал' мушка деца.* После су долазили и други подобри, ја нисам 'тела, да ли ће ме воде само да чувам деца без родитеља, и сам се заклела, нећу се више удајем и готово... После овај што седељ' гоца године, као да су ме омацосале неке бабичке од туђа, нисам требала ни њега да га узимам. Шта ћу да га узимам сас' чет'ри деца! Видела сам што је лош, али сам решила да влачим док можем, и тако је испало... Срам ме било да га манем, по трећи пут.

То ме натерао родитељ: немобј да идеш, куде идеш ти, там' и ја. Млађи зет дошаљ' не седељ' му се, отида си. И ови други двојица несуд' тели да работе, дошли на туђи дом, њи' Бог напустио, и тако... Родитељи ме натерали да се мучим овако, јер нису ме пустили на туђи дом! И ја сам сама остала, да се сад мучим у старе године...

Специјалан однос Павлина гаји и према Братиславу. Очекивали смо пуно топлих речи и родитељских похвала, исказаног разумевања за тешко бреме обавеза са којима се суочавају потомци у савремености. Сачекала нас је, напротив, равнодушност, нећемо погрешити ни ако констатујемо изостанак било каквих емоција према њему. Убрзо сазнајемо и због чега. Са очевим презименом, син данас живи у стану у Димитровграду. Село је коначно напустио по завршетку грађевинске школе, радио је као машиновођа на железници, а последњих година обавља стражарске послове. Ожењен је Славицом, имају малолетног сина Марка, средњошколца у железничком интернату у Београду, трећа је година, добар ученик. (Унук је као детенце свраћао у бакино двориште на сат-два, сада га школске обавезе и у томе спутавају). Братислав ретко обилази болесну мајку, тек једном или два пута годишње. И сам је психички болесник, преживео је стрес на радном месту и од тада пије лекове за смирење. Последњи пут гостовала је у његовом стану неколико дана, непосредно након доживљеног шлога, ради лекарских прегледа у Пироту. Ни телефоном се одавно нису чули.

Кућету смо правили 1959, ја сам се 1960. оженила, 1961. сам се раженила, Братислав ми се тад родио, био је три месеца, овај си отишао! Ја сам остала, чувала имање, гледала, и тако... Дете се исколувало, имао вољу, за чет'ри године завршио за грађевинца... После отишао у Београд и завршио за машиновођу, пет године возио свуде редом, свуда га лепо дочекају. Али, после га увати лоше друштво, отиду по кафану да пију... И једном отидну некуд да краду гориво, он им бил' стражар, врљи цигару, оно се запали гориво, он преко пламен прелети, добро да је жив остало! И отад се пореметио, ако не пије лекови за смирење, лоше.^[8]

Била сам везана за њега раније, сад нисам... Сад си гледам себе. Па, моја снаја још није дошла да ме опере, ако сам ја болна! Сад је ту, у Славиње, при мајћу си седи, па јој кажем: 'Па, што не дођеш да ме видиш?' Она одговара: 'Па, мајћу да си чувам.' А ја кажем: 'Па, Браца нема ли мајку?' 'Е, па он неће!' Добро, онда, и ја сам се смирила, попијем лекове, и тако.

Начини приходавања, здравствена и социјална заштита, квалитет свакидашњег живота

Павлина и Василије у заједничком животу обрађивали су земљу и чували стоку. Имали су пољопривредну пензију, а кад је Василије пао у постељу, кратко су приходовали и скромна давања за туђу негу и помоћ. Сада је нашој саговорници преостала само пољопривредна пензија од 9.000 динара, коју прима у два дела. Правилно ју је расподелила, колико је то могуће, на начин да подмири дажбине према држави, купи лекове и уштеди за хлеб.

Радели смо сељачки, орали, копали мурузу, жели, па смо врли с волови. Имали смо краве и телци, имали смо млеко и сирење, овце смо имали. Али, мужак ми био лењ, ја сам радела и за њега и за мен'. И, ете ме сад! Била сам доста радник, нисам имала мушку страну, тад сам све радела, а сад не могу ништа. [...] Овде је бил' добар живот, да знаш какви су нам овде били ваздух и вода, нема боља вода од наша. Тука пролази вода, горе од изворот, то неје много далек, ту до саму чешму. Било није добро, били смо способни и млади, имали смо и за једење и за пијење, све смо стварали.

[8] Последње реченице о синовљевој судбини Павлина ми је препричала у пола гласа, Вања и Сретен су вани, обилазе двориште и разговарају о нечему са комшиницом Биљаном. Пред њима је рекла само да је „пустио од живци због стрес“. Садашња управа димитровградске возне постаје доделила је Братиславу посао стражара, али је неизвесно колико ће га на истом месту и задржати.

Сад ће ми наплате од први дел' струјуту и телефóнот, око две, две и по 'иљаде. Са оне остале паре купим лекове, лекове плаћам по 'иљадарку, и тако. Е, после, кад примим ону другуту пензију, сас' њу се издржавам док не добијем следећу пензију.

Доскоро је могла сама да залoжи шпорет и себи нешто скува, сада све теже: када је укочи десна страна тела, практично не може да се помери из кревета. Једина веза са светом је телефон. Гладна и напуштена у потпуности никад није била, али се стигло до тачке кад више не може да опстаје сама. Није пробирач у јелу, прихвата све што јој се понуди. Мада, према сопственом опису, оброци су јој „као у врапче“.

Не могу да си скувам, не могу да се оперем... Пасуљ не једем, и купус, иначе, остало једем. Кад ми неко напуни паприке, кад зеље, чорбицу, месце...

Од самопослуживања по собичку већа јој је мука неминовност да напусти затворени простор. Ако ни због чега другог, оно макар због одласка у тоалет на самом крају дворишта. По лепом времену одважи се и на шетњу до чесме покрај летње кухиње. Но, само за видела и уз много пажње јер посрне ли, без туђе помоћи не успева да се сама усправи и врати у сигурност собе. А зими би тако по читав дан могла да остане у сметовима, не наиђе ли когод да је обиђе.

Шетам до чешмúту, али само док сунце греје, а зајде ли сунце и паднем ли, нема кој' да ме види, има да лежим целúту ноћ у двориште... Зими од снэгот не могу да си отворим вратата да слéгнем за дрва у двориште. А искóчим на вратата, а стúпим на снега, клизнем се, 'оћу да паднем, не могу сама више да живим...

Не памтим кад сам излэгла на спрат, плашим се ће ми се ногата укочи, па не могу да идем. 'Ће паднем да се убијем, па после 'ће легнем у место, још горе да буде. Сад излэзнем у двор да се прошетам; пробди ли сунце, ја улазим у собу и се затварам и више не излазим. Седим док поседим, док се не стáвни. У чет'ри стене се затвориш, немаш с' кога да причаш, водúту си нанесем ту оди чесмицуту, влашу по влашу, а кад неко дóјде, донесé ми и водúту.

Показује нам Павлина и плетену рукавицу за десну шаку, поремеће-них функција, након преживљеног можданог удара. Када се на њу ослони, запрети опасност да јој испадне штап из онемоћале руке; овако, „плетиво задржи тојагу да не склизне“.

Кућна нега не залази у Јеловицу. Као што смо напоменули на почетку приче, једном недељно међу сељане зађе доктор Аца из Ржане, донесе познатим пацијентима нове количине лекова или пита о тренутном здрављу. Понекад залута болнички ауто у акцији мерења притиска.

Бесперспективност доминира Јеловицом, биолошки сат откуцава последње откуцаје најстаријим сељанима, а најмлађи се селе у Пирот. Једино у доба годишњих одмора и ђачких ферија, када потомци и даља родбина у већем броју наврате да заврше неопходне послове и поздраве најближе, искра живота се зажари. Замолили смо саговорницу да укратко упореди друштвени живот у селу са ближом и даљом прошлoшћу и врати се у сећањима на збивања у којима је и сама активно учествовала.

Имаше и људи, они сад помреше, нестáдоше. Двор је био пун цел' дан, ал' помреше пет-шес' мужи и жене, сад нема никог... Имало је доста људи, дођу ту, седимо, причамо. Један се па и обеси!...^[9] Имáло доста народ, па деца ситна, па поседé, па седéњће, па шале, игранке. Имáла је ту сала сас' телевизор, цело село се скупи да гледа телевизор. Сад нема ништа; оболéмо, остарéмо, једни нáди дрúги се надвíвају. Били смо млади, и било је добрó све, али сад не ваља...

Односи на нивоу суседства

Комшијска је сарадња посебна прича међу Јеловичанима. Махом старачка домаћинства исти проблеми муче, све теже сами себе надгледају, недостаје снага и воља да у туђа дворишта бацају поглед. Они у снази и мобилнији гледају своја посла. Неки за помоћ ишчекују новчану надокнаду. Павлина не употребљава превише речи хвале када збори о најближем окружењу.

Ја сам óди осам гóдине почéла да копам. Па, идем овчáр до дванáес', па ме смене, па идем после у школúту, такó је било ранíје. А сад млад народ не те шиша, неће да те чује, водú ти неће донесé!... *Кој' иши йомоине, он иши и однесé.* Ако му дадéш пару, он ће ти помóгне. Питам неког: очеш да ми купиш 'леб? Нéкој ми купи, нéкој неће, и тако. И то ми је беља: цаба су ти паре, кад се паре не једу, а неће ти ни назре да виде кво рабóтиш, да те обíђе, да каже: чекај, бре, комшијо, јел' имаш? Ма, не те шиша, бре, нíкој те не шмиргла! Ако изóкаш, он каже: кво се дереш, ја имам рабóту, ја не

[9] Биљана појашњава: „Да, тако је, реч је о деда Јови Стојановићу, бившем ветеринару, који се обесио, јер није могао више да брине о себи; ту на тераси, две куће испред ње.“

могу. Или, óкам телефоном некога из доњи крај да ми донесу 'леб, кад дође лебáр. Лебáрот неће ми донесé тýка, он донесé пред задругу. Пошто имам брашно, ако не буде 'леба, 'ћу лижем брашно, шта да радим друго!

Пример породице Биљане Пејчић изгледа да је једини за похвалу. Биљана (45 година), бабица је по струци, Топличанка која се заљубила у Стару планину и са супругом и децом живи на Рибњаку од завршетка рата 1999. године. Три је кћери изродила и дочекала прве унуке, а у позним годинама добила је и сина, једног од двојице садашњих школараца у четвороразредној школи. Отресита је, оштра на језику, можда и због тога што је у младости тренирала џудо, па се никоме не устручава да каже „у брк“.

Иако има свекра од 87 година коме спрема три дневна оброка, а мајку из Прокупља такође планира да ускоро збрине под породични кров, према бака Павлини се односи као према роду најрођенијем. Примила би и њу међу своје, али нема засебну собу.

Проверим да л' је жива, зими чешће, донесем јој шта наручи. Мој свекар, капетан у пензији, сваки дан долази код ње, иако има 87 година. Срећом, покретан је, за разлику од ње, није му тешко да је обиђе и провери како је.

Из приче коју смо могли да чујемо, закључујемо да би Павлина тешко „догурала“ до данашњих дана, да нема чврст ослонац у Биљани. Водила ју је на све медицинске прегледе од Ржане до Пирота и покуцала на десетине врата у настојању да јој издејствује право на туђу негу и помоћ. Без успеха, лекари су је одбијали у два или три наврата, без јасног образложења. Кад јој се ноћу укоче рука и нога, окреће Биљанин број да јој се пожали.^[10] А над појединим комшијским потезима заиста се вреди замислити, поверујемо ли речима брижне младе комшинице.

Зимус, кад су били онолики сметови, плаћала сам три и четири хиљаде динара да се очисти снег до њене куће, како бих могла да је обиђем.

Један дека Урош јој је претходних година помагао, али је у међувремену умро. Бора Јовић држи продавницу у Стражави, као и у Јеловици. Понекад обиђе Павлину и донесе јој основне намирнице. Недавно јој је кратку посету најавила сестра из Кикинде: син ју је довезао на једномесечни одмор у мужевљевој постојбини, суседну Росомачу. Поседела сат времена, па отишла.

[10] Биљана потврђује: „Ја кад не могу да је добијем телефоном, ја знам да је она на путу до пољског ве-цеа. Даље од њега и од чесме у дворишту Павлина се и не креће“.

Злостављање старијих људи

Одслушавши примедбе на понашање млађих у моћи и снази према старијима, питали смо бака Павлину и њену комшиницу Биљану знају ли у сеоском искуству и за примере лошег, па и злог, одношења рођене деце према родитељима, мислећи притом на њихово психичко, физичко или финансијско злостављање.^[11] Старица је кратко одговорила да зна, а делом нас је затекло подуже Биљанино образложење.

Након ових десет година заједничког живота у Јеловици, свашта сам могла да приметим. Поједине породице са јачим пензијама њихови наследници чешће обилазе, 'оберу' им месечна примања и оставе их без средстава за егзистенцију. Има оних који добровољно дају паре деци, али има и оних којима сопствена деца буквално отимају примања. Још је горе нешто што такође посматрам годинама у овом селу: деца дођу празних руку код својих родитеља, не сете се ни кило шећера да донесу, а с пуним торбама напуштају родитељске куће... А родитељи ко родитељи, углавном не оптужују своју децу ни због чега. Па, чак и онда када трпе физичко насиље од њих; срамота је, кажу, да се о томе чује...

Ја сам се умешала у један такав случај, и покушала да то спречим. Рачунам да кад се прочује, они ће да се примире. Село се поделило, једни су ме подржавали, а други упозоравали да се не мешам у оно што ме се не тиче, јер могу да добијем и батине. Баш бих волела да видим тог ко ће да ме бије, с обзиром на то да сам џудисткиња. Све у свему, двадесет посто сеоских домаћинстава, са углавном једним или два члана, обрадују се посетама из Пирота и других места, а осамдесет посто стрепи од њиховог доласка.

Завршно слово

Демографи деценијама немоћно алармирају јавност да густина насељености у заосталим планинским пределима незаустављиво и неповратно опада. Једно од најугроженијих подручја у Србији у том погледу јесте и пиротски Висок, природна целина подно Старе Планине којој припада 14 насеља, између осталих и Јеловица. На територији од 503,4 km² број становника се са 25 по километру квадратном одмах по завршетку Другог светског рата

[11] У домаћој литератури није пуно писано о психичком, физичком, финансијском, сексуалном насиљу и занемаривању људи у трећој животној доби. Нешто више у: Кнежић, 2010.

смањило почетком деведесетих година прошлог века на 2,8 (Бурсаћ 1994, 223); данас је сигурно и нижи.

Покретање друштвене и привредне делатности, као део целокупне послератне обнове земље, одржавало је сељаке у уверењу да се на прадедовским огњиштима и даље може лепо живети. Обрађивана је земља, узгајана стока, јачали су разни занати, али уз уређене путеве, уведена струју и културне установе за духовно уздизање. Чим се у обновитељским напорима урбанизације села посустало, пресељеници су почели да надјачавају досељенике реметећи популациону политику. Млади су хитали у урбане зоне које су им нудиле посао у индустрији, социјалну сигурност и комодитет, формирајући тамо породице и васпитавајући нове генерације, при томе остављајући родитеље да одржавају окућнице и имања. Обиласци су се проређивали, старине су се међусобно испомагале у намиривању послова из годишњег циклуса, док је у рукама и плећима било снаге. Кад су прве боље злосутно почеле да најављују муке старости, временшни мушкарци и жене суочили су се са суровом реалношћу. Наместо спокојног трећег доба под надзором најмилијих или макар надлежних институција социјалног збрињавања, уз скромна примања за подмиривање елементарних потрепштина, осврнувши се нису уочили никог покрај себе. Синови и кћери посустали су на историјском путу сучељавајући се са постсоцијалистичком транзицијом, а држава поклекла од разарања из непризнатих ратова, нелегалних приватизација, константних економских криза и иних социјалних поремећаја. Живот је наставио да тече уз додатно сиромашење и снижавање стандарда, узроковано и запарложеним њивама и неузораним браздама.

Поједине старце и старице потомци су још за живота отписали, унапред их осудили на самоћу све до смрти. Са партнером сличне животне доби се и најтеже муке лакше подносе, најтеже је самцима; неки се са тим помире и тихују у собичцима, неки дигну руку на себе, решавајући и последњу дилему достојанственог опстајања. Наша се самица из Јеловице, бака Павлина Живковић, носила са усамљеношћу како је знала и умела (слика 8). Ни драстично погоршање здравственог стања од пре неколико година – прележани мождани удар – није је поколебао: снажан организам и истрајна воља изборили су се са најгорим. Врло добро чује, глас је није издао, још је бистра ума: најслабија је у физичком покретању. Уредно се придржава одређене терапије, минималним материјалним примањима подмирује државу и себе. Не предаје се, мио јој је живот и домислила је начин како да олакша последње године живота. Понудила је сву имовину пиротском Центру за социјални рад у замену за смештај у једном од расположивих домова за старија лица. Син јединац Братислав сагласан је са оваквом одлуком, не потражује ништа од мајчине оставштине, селу не жели ни да се врати. Покојни Василије, са ким је у заједници делила добро и лоше дуже од три

деченије, оставио је у аманет деци из претходног брака да се ни случајно не мешају у расподелу јеловичког газдинства, јер су га пред смрт силом раставили од дружбенице. Не обавезује је ни успомена на родитеље. На оца је посебно кивна, јер је тек у старости схватила колико ју је уназадила његова себична одлука да старијој кћери не омогући удају, већ да је „жени“, односно приводи зетове на породично имање.

Сад могу да одим куде треба... А нећу ту више ни да ме вржу: *куде оћидем у дом, ѿам' ће ме шрујају*. Мојити су ме задржали, и да будем при њи' – не! Требали ме отпуде, па да сам си нарађала деца, па фамилију да сам си створила, сад би ме неко прихватио. А оној сам родила једно дете, оно дали за њега, дали да гледа мене. И тако, при мојити нећу ни да идем!

Павлина је преломила можда најважнију одлуку у тегобном животу. На потезу су правници из Центра за социјални рад у Пироту, треба да извагају понуђени залог и 9.000 динара пензијице и прихвате се намиривања месечног боравка у старачком дому за њеног овоземаљског живота. На опроштају је социјална радница Вања Ђатовић обећала баки да је ове зиме снегови неће затрпати. Верујемо да се не ради само о бирократском, куртоазном обећању. Никад се не зна...

Литература

- Bobić, Mirjana, „Starenje stanovništva Srbije – stanje i perspektive, pristup 'aktivnog' starenja“, *Gerontologija*, 35, broj 1, 2007–2008, стр. 9–30.
- Бурсаћ, Милан, „Геопотенцијали и демографске промене на подручју Висока у општини Пирот“, *Зборник радова САНУ – Географски институт „Јован Цвијић“*, 44–45, 1994, стр. 223–245.
- Вуковић, Дренка, „Старост и сиромаштво“, *Зборник Машице српске за друштвене науке*, 131, 2010, стр. 165–175.
- Географска енциклопедија насеља Србије*, књига 3 (М–П), Географски факултет Универзитета у Београду и Стручна књига, Београд, 2001.
- Јанковић, Дејан, Значај социјалног капитала у развоју локалних сеоских заједница, *Зборник Машице српске за друштвене науке*, 123, 2007, стр. 173–190.
- Кнежић, Branislava, „Nasilje nad starima – društveno i naučno zapostavljeno područje“, *Nauka, bezbednost, policija*, 15, broj 1, 2010, стр. 63–78.
- Кнежић, Branislava i Vidanović, Vojin, „Socijalna zaštita i briga o starima“, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 30, br. 1–2, 2011, стр. 291–305.
- Коматина, Славица, „Доминантне представе о старости“, *Становништво*, 41, бр. 1–4, 2003, стр. 147–160.

- Маричић, Биљана, „Будућност старења – правци развоја социјалне заштите старих људи у заједници“, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 131, 2010, стр. 187–197.
- Marković Krstić, Suzana, „Дероуласија и сенилзација села у Србији“, Зборник стручних саопштења и постера са осмог националног геронтолошког конгреса *За европске сџандарде социјалне сигурносџи и квалитетна живоџа у сџаросџи*, 22–41, Геронтолошко друштво Србије, Београд, 2011.
- Матић, Милош, „Социјална организација у селима у околини Пирота“, *Гласник Еџнографскоџ музеја у Београду*, 73, 2009, стр. 13–64.
- Мијатовић, Бошко, „Социјално-економски положај старих у Србији“, *Социолошки џреџлег*, 37, .бр. 3–4, 2003, стр. 225–240.
- Milankov, Marijana, „Predstave i vrednosti o starima i starosti – starosne predrasude i stereotipi“, *Gerontologija*, 38, broj 1, 2011, стр. 49–65.
- Милошевић Радуловић, Лела, „Старији људи и проблем старења становништва у медијима у Србији: анализа садржаја штампаних медија“, *Теме*, 35, број 4, 2011, стр. 1389–1406.
- Никитовић, Владимир, „Процес демографског старења у Војводини и централној Србији током последње две деценије 20. века“, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 121, 2006, стр. 249–258.
- Рашевић, Мирјана, „О старењу и старости у Србији“, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 131, 2010а, стр. 199–209.
- Rašević, Mirjana, „Ka boljem životu starih u Srbiji“, *Gerontologija*, 37, broj 2, 2010b, стр. 266–284.
- Рашевић, Мирјана и Мијатовић, Бошко, „Ка задовољењу потреба популације старијих лица“, *Социолошки џреџлег*, 38, број 4, 2004, стр. 481–506.
- Simeunović Bajić, Nataša i Manić, Ljiljana, „Nevidljiva generacija – stari u štampanim medijima u Srbiji“, *Gerontologija*, 38, broj 2, 2011, стр. 56–68.
- Satarić, Nadežda, Rašević, Mirjana i Miloradović, Sanja, „Oni ne mogu da čekaju“, *Studija o siromašnim starijim licima u Srbiji*, Udruženje građana Snaga prijateljstva – Amity, Beograd, 2009.
- Село у џоџраничју*, прир. Драгољуб Б. Ђорђевић, Ђура Стевановић и Драган Тодоровић, Службени гласник и Завод за проучавање села, Београд, 2012.
- Стојковић, Драгана, „Насеља и становништво општине Пирот – осврт на поједине историјске, етничке и демографске карактеристике“, *Гласник Еџнографскоџ музеја у Београду*, 74, број 1, 2010, стр. 11–108.

Слика 1. *Центар Јеловице*

Слика 2. *Пољед са кайије у двориштие*

Слика 3. Павлина у соби коју једино користи

Слика 4. Покућство којим Павлина располаже

Слика 5. Трећа соба на сирају – ошљава за сшаре сшвари

Слика 6. Павлина са највернијом комшиницом, Биљаном Пејчић

Слика 7. Павлина са њрећим мужем, Василијем Пејровићем – из млађих дана

Слика 8. Казивач и испраживач

„Женидбе“ Павлине Живковић: старост у Јеловици (Пирот)

Резиме

Удео лица преко 65 година старости у укупном становништву Србије прелази једну шестину и показује тенденцију увећања у долазећим деценијама. Феномен старења популације намеће трагање за моделом организованог друштвеног одговора према потребама старијих људи и последицама демографског старења (обезбеђивање економске и здравствене сигурности у старости, популациона едукација о здравственим, психолошким и социјалним аспектима старења и старости, институционално и ванинституционално збрињавање старијих особа итд.). Ситуација је посебно алармантна у подручјима израженог „демографског пражњења“ и нестајања насеља, каква је југоисточна Србија. У њима осиромашени, болесни и усамљени остарели људи не могу да достојанствено проживљавају „треће“ животно доба без адекватне сродничке бриге и услуга социјалне заштите. Многи од њих сусрећу се са дискриминацијом, занемаривањем и породичним насиљем.

Старачким и самачким домаћинствима у неразвијеним, нарочито удаљеним планинским, сеоским подручјима значајно су недоступни како *институционални* (домови за старе и пензионере, стационари за особе које захтевају дуготрајну негу и збрињавање, здравствене установе и службе), тако и *ванинституционални* облици подршке старењу (кућна нега, помоћ у кући, клубови за старија лица, активности невладиног и хуманитарног сектора). Социјална и емоционална изолованост, лоше здравствено стање, неподмирене основне егзистенцијалне потребе, напуштеност од примарног и секундарног сродничког круга (чланови породице, рођаци, пријатељи и комшије), усамљеност – само су неке од баријера на које у свакодневици наилазе остарели са села у седмој и осмој деценији живота.

У раду извештавамо о таквом једном примеру из пиротског залеђа. Старица Павлина Живковић из Јеловице, планинског села подно Старе планине, напуштена од потомства и других живих рођака и оронолог здравља, опстаје на породичном огњишту захваљујући људској бризи три деценије млађе комшинице. Последњу наду за сигурну старост представља понуда Центру за социјални рад из Пирота да јој обезбеди место у старачком дому у замену за поклоњено сеоско газдинство.

Кључне речи: Павлина Живковић, Јеловица, Пирот, старост, старији људи на селу, усамљеност

**Pavlina Živković's
„Marriages“: Old Age
in Jelovica (Pirot)**

Abstract

The share of people over 65 years of age in the total population of Serbia goes beyond one sixth and shows a growing tendency in the decades to come. The phenomenon of population aging urges us to seek for a model of organized social response to the needs of the elderly and to the consequences of demographic aging (providing economic and health security in the old age, educating population in regard to medical, psychological and social aspects of aging and old age, providing institutional and non-institutional care for the elderly, etc.). The situation becomes particularly alarming in the areas of outstanding “demographic emptying” and settlement vanishing, such as Southeastern Serbia. In these areas, the poor, the sick and lonely elderly cannot live through their “third” life age with dignity, as they have no adequate care coming from their relatives and no social security services available. Many of them are facing discrimination, negligence and domestic violence.

The single-person households of the elderly in underdeveloped, particularly remote, mountain villages have no access to the institutional (retirement homes, dispensaries for those who require long-term care, health-care facilities and services) and the non-institutional forms of help for the elderly (home nursing, home aid, clubs for the elderly, NGO and humanitarian sector activities). Social and emotional isolation, poor health, not having enough resources for their everyday needs, being neglected by the primary and secondary family circles (family members, relatives, friends and neighbours), loneliness – these are only some of the barriers which the elderly in villages have to face in their everyday life in the seventh and the eighth decade of their lives.

This paper is a report on such a case coming from a village located in Pirot's hinterlands. An old woman named Pavlina Živković from Jelovica, a mountain village situated at the foot of Stara Planina – neglected by her descendants and other living cousins and in failing health, she survives in her family hearth only owing it to the help she gets from her neighbour, who is three decades her junior. Her last hope of a safe old age is the offer she submitted to the Public Welfare Centre in Pirot – to find her a place in a retirement home in return for her village household.

Key words: Pavlina Živković, Jelovica, Pirot, old age, the elderly in villages, loneliness.